

ARKEOLOGGRUPPEN AB RAPPORT 2016:02

ARKEOLOGISK FÖRUNDERÖKNING

Galgberget i Linköping

RAÄ 568:1, Innerstaden 1:1, Linköpings kommun och socken, Östergötland

Johnny Rönngren

ARKEOLOGGRUPPEN AB RAPPORT 2016:02

ARKEOLOGISK FÖRUNTERSÖKNING

Galgberget i Linköping

RAÄ 568:1, Innerstaden 1:1, Linköpings kommun och socken, Östergötland

Johnny Rönngren

Lst dnr 431-5169-2015

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB
Drottninggatan 11, 702 10 Örebro
Telefon 019-609 04 10

www.arkeologgruppen.se
arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

© 2016 Arkeologgruppen AB

Arkeologgruppen rapport 2016:02

Författare Johnny Rönngren

Grafisk form Nina Balknäs@Högtorps Diverse

Omslagsfoto Vy över del av undersökningsområdet som sträcker sig fram till vägkorsningen. Bakom träden skymtar Belvederen (tornet), belägen på höjden av kullen. Foto från söder av Tomas Ekman.

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriet Dnr R50223371_150001

Innehållsförteckning

Sammanfattning	5
Inledning	5
Bakgrund och kulturmiljö	5
Syfte och frågeställningar.....	9
Metod och genomförande.....	10
Resultat	12
Tolkning.....	13
Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen	13
Referenser	14
Tekniska och administrativa uppgifter.....	15
Bilagor	16

Bilaga 1. Schakttabell

Figur 1. Karta över trakten kring Linköping med den aktuella undersökningsplatsen markerad med en svart cirkel. Skala 1:250 000.

Sammanfattning

Arkeologgruppen i Örebro AB har på uppdrag av Länsstyrelsen i Östergötlands län utfört en arkeologisk förundersökning inom fastigheten Innerstaden 1:1 i Linköping. Ett planerat markarbete inom parkmark riskerade att beröra fornlämningen Linköping 568:1, en avrättningsplats, som enligt äldre kartor ska ha legat inom fastigheten. Vid förundersökningen grävdes sju schakt om sammanlagt 87 kvadratmeter inom undersökningsområdet som var 250 kvadratmeter stort. Inga gravar eller andra typer av lämningar påträffades vid förundersökningen. Emellertid påträffades i ett utfyllnadslager ett underarmsben från människa. Utfyllnadslagret, som innehöll bland annat tegelkross och keramik från 1800-1900-tal, tolkades ha tillkommit vid ombyggnadsarbeten av Belvederens caféanläggning under 1900-talet.

Inledning

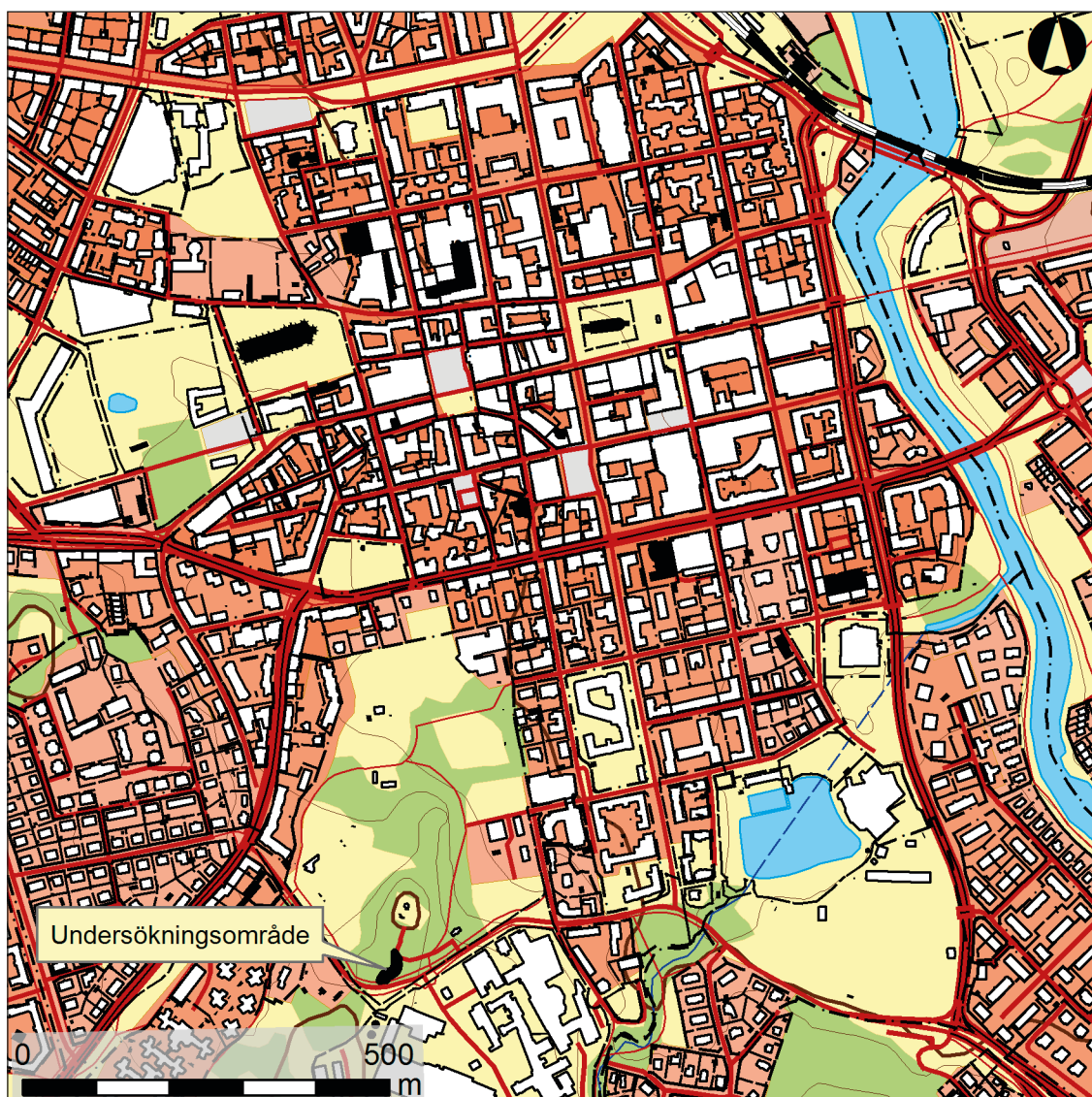
Linköpings kommun planerade att utföra markarbete inom fastigheten Innerstaden 1:1 i Linköping kommun. Platsen utgörs idag av en trädbeväst park. Centralt i parken finns den så kallade Belvederen, en caféanläggning med en tornbyggnad belägen på en klippa som höjer sig över den omgivande kuperade parken.

I parkens södra del skulle en cykelväg byggas om till en körväg för bilar, vilket innebar att markarbetet skulle komma att beröra fornlämning Linköping 568:1 som utgör Linköpings gamla avrättningsplats.

Arkeologgruppen i Örebro AB fick i uppdrag av länsstyrelsen i Östergötlands län att utföra en arkeologisk förundersökning inför markarbetet i avsikt att fastställa om gravar från avrättningsplatsen eller andra lämningar skulle komma att beröras. Arbetet utfördes av Tomas Ekman och Johnny Rönngren mellan den 26 och 27 oktober 2015. Beslut i ärendet fattades den 22 september av Länsstyrelsen i Östergötlands län.

Bakgrund och kulturmiljö

Undersökningsområdet var beläget i en park strax norr om Linköpings universitetssjukhus. I parken växer ett flertal stora träd och asfalterade gång- och cykelbanor löper genom området. I parkens södra del finns en klippa som höjer sig över den omgivande parkens kuperade terräng. På toppen av höjden finns idag ett torn och ett café. Tornet, som uppfördes år 1881, kallas för Belvederen vilket betyder "vacker utsikt". Tornet har från och till nyttjats som café (www.linkoping.se). År 1921 anlades en serveringsterrass på platån. Under 1960-talet revs delar av caféanläggningen och tornet lämnades att förfalla. En restaurering av tornet och området utfördes under slutet av 1990- och tidigt 2000-tal och man kan nu återigen njuta en kopp kaffe i tornet.

Figur 2. Utdrag ur fastighetskartan som visar undersökningsområdets läge i förhållande till Linköping. Skala 1:10 000.

Under äldre tider utnyttjades emellertid kullen som avrättningsplats. Platsen som är belägen cirka 1,5 kilometer söder om staden har en mycket god utsikt över staden, kyrkorna och sjön Roxen. Galgen var dessutom placerad invid den södra infartsleden där två vägar möts strax norr om galgbacken. Uppgifterna över dess läge härstammar från 1600- och 1700-talets kartmaterial som visar hur en galge, bestående av en tvärbjälke som vilar på två stolpar, är placerad på en dominerande höjd (se LMS D64-1:2, LMS D64-1:18). Det exakta läget för avrättningsplatsen är däremot inte säkerställt då inga arkeologiska undersökningar utförts i närområdet.

Figur 3. Belvederen och caféet uppförda på kullens krön, där troligen den ursprungliga avrättnings- och begravningsplatsen legat. Foto från söder av Tomas Ekman.

Den typ av galge som finns återgiven i kartmaterialet innebar att den dödsdömda klättrade upp på en steg varefter ett rep som surrats fast runt tvärbjälken knöts runt halsen på den dömda. Därefter fullbordades avrättningen då stegen slogs undan och lämnade den dömda hängande. Fallet för den hängde var kort och personen kvävdes långsamt snarare än att nacken bröts som vid långt fall, vilket var ett förfaringssätt som kom i bruk först under sent 1800-tal (se Haughton 1866).

Hängning som metod utgjorde den vanligaste avrättningsmetoden medan halshuggning ansågs som finare. Halshuggning utfördes med bila eller svärd, där svärd ansågs mer hedervärdt och en förmån för människor av hög social ställning (Hansson 2011:9).

Straff reglerades under tidig medeltid av de medeltida landskapslagarna och från och med 1350-talet av Magnus Erikssons landslag. Till dödsstraff dömdes den som gjort sig skyldig till bland annat stöld, dråp eller mord. Under 1600-talets mosaiska lag kunde även sedlighetsbrott såsom utomäktenskapliga förehavanden leda till dödsstraff.

Dödsstraffet innebar inte enbart att människor förlorade sina liv, även deras själ förlorades. De dödsdömda begravdes vid avrättningsplatsen och fick därmed inte vila i vigd jord. Kropparna hanterades ofta brutalt, om de inte begravdes omgående kunde kropparna låtas hänga kvar för att ruttna eller steglas på hjul. Bland undersökta gravar av avrättade har det även förekommit att kroppar kan varit nedtryckta i för

Figur 4. Utsnitt över undersökningsområdets läge enligt 1639 års karta. Terrängen är kuperad och nyttjas som hagmark. På en hög kulle finns en galge med stege.

små gravar. Kroppsdelar såsom ett avhugget huvud kunde placerades på ett förnedrande vis i den dödes skrev. De begravda kropparna utsattes även för störningar i samband med att avrättade återkommande begravdes inom samma yta (se Arcini 2009).

Linköpings blodbad är ett känt fall på avrättningar i trakten, där hertig Karl lät avrätta fem adelsmän som stått på kung Sigismunds sida under avsättningskriget åren 1598–1600. I det fallet ägde emellertid avrättningarna rum inne i staden (Hedberg 2009:257).

I Sverige har ett fåtal begravningsplatser för avrättade undersökts vid arkeologiska undersökningar (se Karlsson 2008:7). En av de större grävningar som utförts av en begravningsplats gjordes vid Vadstena år 2008 där 25 individer påträffades, vilka hade begravts under perioden 1400–1650 (se Karlsson 2008).

Figur 5. Utsnitt över undersökningsområdets läge enligt 1732 års karta. En ritad galge med texten "galge och rätteplats" anger tydligt platsens funktion.

Syfte och frågeställningar

Uppdraget innebar att utföra en arkeologisk förundersökning av en del av fornlämning 568 som berördes av det planerade markarbetet. Syftet med förundersökningen var följande:

Att skapa ett underlag för Länsstyrelsens bedömning om tillstånd till att ta bort aktuell del av fornlämningen kan ges genom att klargöra fornlämningens närmare art och omfattning. Resultatet från undersökningen ska kunna användas som ett fullgott underlag i en fortsatt besluts- och planeringsprocess.

Detta kom att innefatta:

- *eventuell förekomst av kulturlager, deras karaktär och ålder*
- *eventuell förekomst av anläggningar och bedömning av deras typ, antal och ålder*
- *eventuellt fyndinnehåll, vilket ska inkludera en bedömning av fyndens typ, antal och ålder*
- *bedömning av fornlämningens bevarandegrad på aktuell plats*
- *rumslig avgränsning av fornlämningen inom exploateringsområdet*
- *bedömning av vilka typer av aktiviteter som ligger bakom eventuella kulturlager, anläggningar och fynd som påträffas vid förundersökningen.*

Vidare skulle förundersökningen klargöra i vad mån en arkeologisk slutundersökning måste utföras av aktuell del av fornlämningen innan bygg- och anläggningsverksamhet kunde ske inom området för fornlämningen. Som underlag för detta skulle göras en bedömning av fornlämningens vetenskapliga kunskapsvärde, det vill säga en bedömning av i vilken utsträckning en arkeologisk undersökning av aktuell del av fornlämningen skulle kunna bidra med ny och meningsfull arkeologisk kunskap.

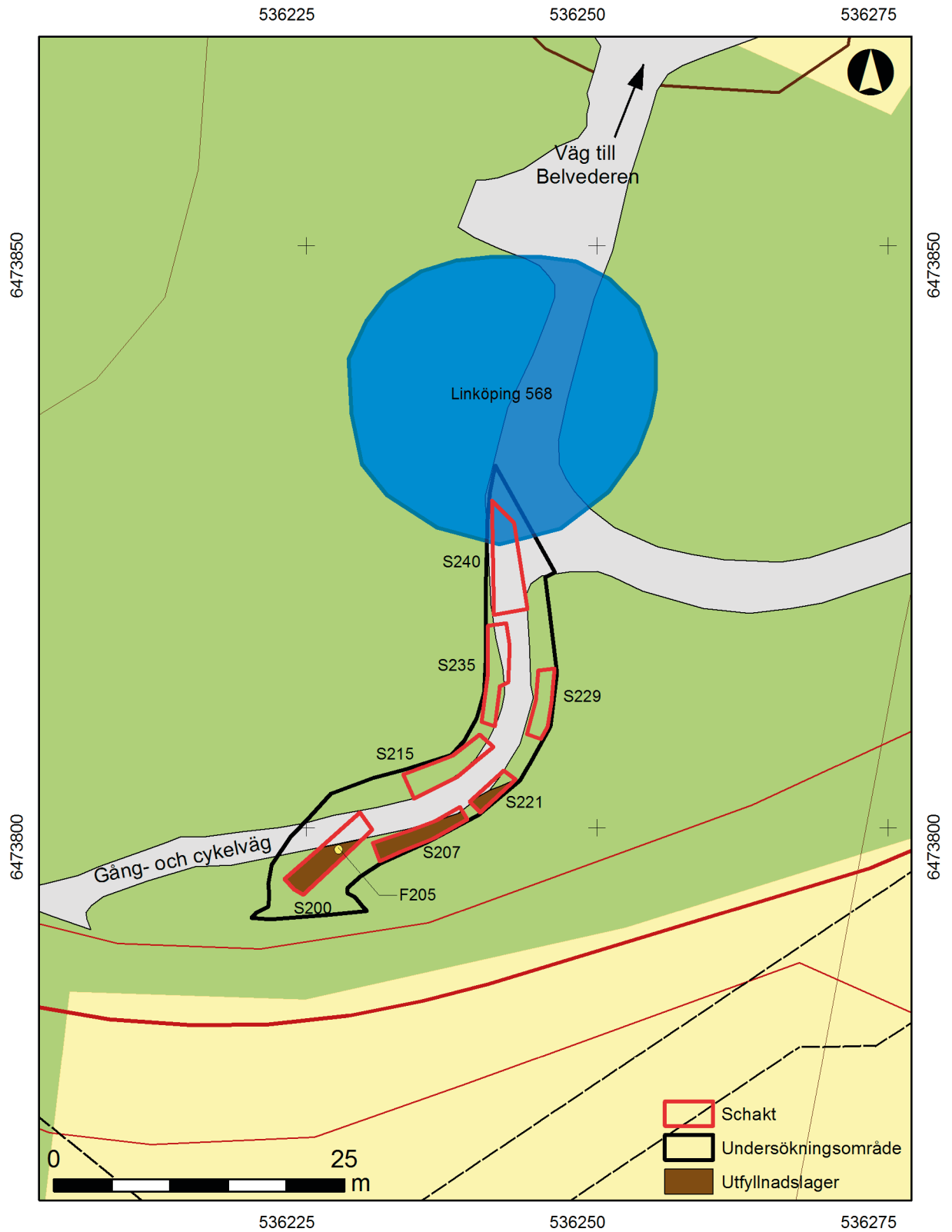
Metod och genomförande

Den totala ytan för undersökningsområdet uppgick till cirka 250 kvadratmeter. Undersökningsområdet var cirka 40 meter långt och med en bredd som varierade mellan 5 och 7 meter. Inledningsvis grävdes ett antal schakt om 5–10 meter i längd och 1,2–2,1 meter i bredd i syfte att konstatera och avgränsa eventuell fornlämning. Arbetet utfördes genom skiktvis grävning med maskin ned till steril nivå, om inte lager och/eller anläggningar påträffades. I det fall som fornlämning konstaterades skulle schakten utvidgas för att avgränsa fornlämningen. Eventuella lämningar som påträffades skulle grävas för hand enligt single context metod.

Av utvärderingen efter undersökningen av avrättningsplatsen i Vadstena framgick hur avrättades gravar kan ha en större komplexitet, där flera gravsättningar utförts i omgångar inom en yta där yngre gravar har stört de äldre (se Karlson 2008:58). Genom att använda single context kan således de skilda händelseförloppen följas var för sig, exempelvis lager, nedgrävning, eventuellt kista och skelett.

För att utgöra underlag för en kommande eventuell slutundersökning skulle antalet gravar bedömas. Därefter skulle ett urval av gravarna att delundersökas i syfte att ta reda på om yngre gravar var grävda genom äldre gravar.

Samtlig dokumentation i plan mättes in med RTK-GPS, där lager- och anläggningars utredning markerades tydligt. Den skriftliga dokumentationen utgjordes av schaktbeskrivningar, anläggningsbeskrivningar, kulturlagerbeskrivningar samt beskrivningar av stratigrafiska relationer.

Figur 6. Schaktplan över schakten som grävdes inom undersökningsområdet. I söder påträffades utfyllnadslager där ett underarmsben (F205) från människa hittades. Skala 1:500.

Figur 7. Underarmsben från människa som påträffades i ett utfyllnadslager i schakt 200. Foto av Johnny Rönngren.

Resultat

Vid undersökningen grävdes sju schakt om sammanlagt 87 kvadratmeter. Inga intakta gravar eller lämningar påträffades.

I schakt S200 påträffades ett underarmsben från människa i ett utfyllnadslager i en slänt. Samma utfyllnadslager påträffades i schakt 200, 207 och 221 som grävdes i en slänt ned mot en cykelbana som löper parallellt med den så kallade C-ringen. Lagret innehöll tegelstenar, tegelkross, skärvig kalksten samt skärvor efter vitt porslin och flintgods. Lagrets tjocklek varierade mellan 0,3 och 0,7 meter i schakten och var som tjockast i schakt 200 och 207.

Benet kommer från den vänstra underarmen, och endast benets nedre del påträffades (ulna, distal, sinister). Den nedre leden har vuxit samman med rörbenet vilket innebär att individen nått vuxen ålder. Emellertid är benet relativt litet och gracilt och har troligen hört till en smal, eller ung vuxen individ.

Den naturliga marknivån påträffades vid 0,2–0,7 meters djup i schakten och utgjordes av sandig morän eller beige lera. Moränen innehöll stenar som varierade mellan 0,2–0,8 meter i storlek. Under cykelvägen fanns ett bärlager som var 0,2–0,7 meter tjockt. Bärlagret bestod av sand, grus och sten och hade grävts genom det påförda utfyllnadslagret i schakt 200, 207 och 221.

Tolkning

Resultatet från förundersökningen visade att lämningar efter avrättningsplatsen och aktiviteter kopplade till den inte kunde påträffas inom undersökningsområdets yta. Emellertid påträffades ett underarmsben från människa i ett utfyllnadslager. Fyndet kan tyda på att en avrättningsplats har funnits i utredningsområdets närhet. Som alternativ förklaring till underarmsbenet kan anföras att Linköpings stadskyrkogård är belägen cirka 750 meter nordväst om undersökningsområdet. Det ligger dock närmare till hands att anta att benet har kommit från höjden där Belvederen och caféet är anlagt. Möjligtvis härrör utfyllnadsmaterialet som påträffades i schakt 200, 207 och 221 från någon av de ovan nämnda byggnads- och rivningsfaserna av caféanläggningen. Om så är fallet har gravar skadats och återdeponerats i parkens södra del.

Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen

Den arkeologiska förundersökningens syfte var att fastställa och beskriva den eventuella fornlämningens karaktär, datering, utbredning, sammansättning och komplexitet. Exakt läge och utbredning för fornlämningen Linköping 568:1 var inte fastställd varför en arkeologisk förundersökning utfördes inför ett kommande markarbete. De ovan nämnda frågeställningarna har inte kunnat besvaras då inga spår efter äldre lämningar fanns inom undersökningsområdet.

Emellertid utgör fyndet av ett underarmsben från människa i ett utfyllnadslager en tydlig indikation på att människor gravlagts invid avrättningsplatsen. Arkeologgruppen i Örebro AB anser därmed att syftet med undersökningen är uppnått i den mån det har varit möjligt.

Referenser

Tryckta källor

- Arcini, C. 2009. Detta lämnar ingen oberörd. I: Fendin, T. (red) *Döden som straff. Glömda gravar på galgbacken*. Östergötlands länsmuseum.
- Hansson, M. 2011. *Avrättningsplatsen i Hamneda*. Arkeologisk undersökning. Rapport 2011:11. Smålands museum. Växjö.
- Haughton, S. 1866. *On hanging from a mechanical and physiological point of view*. Philosophical magazine series 4. London.
- Hedberg, L. 2009. *Karl IX – Företagarfursten & envåldshärskaren*. Stockholm.
- Karlsson, E. 2008. *Gravar på galgebergsgärdet – Arkeologisk undersökning*. Rapport 2008:105. Östergötlands länsmuseum. Linköping.

Kartor och arkivmaterial

- Lantmäteristyrelsens kartarkiv, LMS, akt D64-1:2.
Geometrisk avmätning 1639, Linköpings stad.
- Lantmäteristyrelsens kartarkiv, LMS, akt D64-1:18.
Mätning 1732, Linköpings stad.

WEBBMATERIAL

2015-12-01

<http://www.linkoping.se/Kultur-fritid/Friluftsliv-och-parker/Parker-och-planteringar/Tradgardsforeningen/Parkens-historia/Byggnader/Belvederen/>

Tekniska och administrativa uppgifter

Landskap	Östergötland
Län	Östergötland
Kommun	Linköping
Socken	Linköping
Fastighet	Innerstaden 1:1
Fornlämningsnummer	RAÄ 568:1

Projektledning	Johnny Rönngren
Personal	Johnny Rönngren Tomas Ekman

Undersökningstid	2015-10-26 till 2015-10-27
Exploateringsyta	250 m ²
Undersökt yta	86 m ² , 53 löpmeter
Koordinater	X 536220 Y 6473792
Koordinatsystem	SWEREF 99 TM
Höjdsystem	RH 2000

Länsstyrelsens diarienummer
431-5169-2015

Arkeologgruppens projektnummer
2015_62

Arkiv

Arkivmaterial förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Digitalt arkiv

Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Fynd

Fynd förvaras hos Arkeologgruppen AB i väntan på fyndfördelning.

Bilagor

Bilaga 1. Schakttabell

Schaktnr	Storlek/m	Djup/m	Beskrivning
200	8,6x2,1	0,3-0,7	Vegetationsrikt/asfalt – 0,05 m. Matjord/bärlager – 0,3-0,5 m Utfyllnadslager – 0,2-0,5 m Steril beige lera - >0,1 m. Schaktet grävdes i en sydsluttning, därav djupskillnaden. I schaktet fanns vid 0,3 meters djup ett utfyllnadslager som innehöll sandig jord, tegelkross, skärvor av porslin och flintgods samt krossad kalksten. Där en cykelväg var anlagd var asfalt och ett bärlager som var grävt genom utfyllnadslagret. I utfyllnadslagret påträffades ett underarmsben från människa.
207	8,2x1,6	0,7-0,8	Vegetationsskikt – 0,05 m. Matjord – 0,3-0,5 m Utfyllnadslager – 0,3-0,7 m Steril beige lera - >0,1 m. Schaktet grävdes i en sydsluttning, därav djupskillnaden. I schaktet fanns vid 0,3 meters djup ett utfyllnadslager som innehöll sandig jord, tegelkross, glas från pilsnerbuteljer, skärvor av porslin och flintgods samt krossad kalksten.
215	7,8x2,3	0,5-0,7	Vegetationsskikt – 0,05 m. Matjord – 0,2 m. Steril beige lera – >0,2-0,5 m. Inget utfyllnadslager i schaktet.
221	4x1,3	0,7	Vegetationsskikt – 0,05 m. Matjord – 0,1 m. Sandig morän – 0,3 m. Steril lera - >0,2
229	6x1,2	0,2-0,4	Vegetationsskikt – 0,05 m. Matjord – 0,1 m. Sandig morän – 0,3 m. I moränen finns inslag av knytnävsstora stenar
235	8,6x1,9	0,2-0,4	Asfalt – 0,05 m. Bärlager – 0,2-0,25 m. Sandig morän – >0,2 m. Mycket stenbunden morän med stenar 0,2-0,8 i storlek.
240	9,7x2,9	0,5	Asfalt – 0,05 m. Bärlager – 0,3. Sandig morän – >0,1.

